

Yerel Mimarinin Sürdürülebilirliği Kapsamında Kayaköy'ün Çözümlemesi

Analysis of Kayaköy Within the Scope of the Sustainability of the Vernacular Architecture

Pınar KISA OVALI, Nilay DELİBAŞ

ÖZ

Yerel mimari, içinde yer aldığı kültüre özgü soyut ve somut kimlik değerleri barındırır. Yerel halk tarafından organize edilen bu mimarinin geri dönüşebilir doğal kaynak kullanımı vardır. Yerel mimari, doğaya ve insana saygı temelinde özgün plan tipolojileri ve yapım sistemleri geliştirmiştir. Bu nedenle yerel mimarinin oluşum kriterlerini saptamak, çevreye duyarlı bir mimarlık kültürünün gelişimini sağlamak ve elde edilen bilgiyi teknolojik gelişmeye paralel yeniden yorumlamak önemlidir. Yerel mimarinin geleceğe yol gösterici olma özelliğinden yola çıkan bu çalışmada, Anadolu-Rum yerleşimi olan Kayaköy; sürdürülebilir mimariye girdi oluşturabilecek ekolojik yapılaşma bilgisini barındıran nitelikli bir yerel değer olarak ele alınmaktadır. Yerleşmedeki verilerin çözümlemesi, Avrupa Birliği Kültür Programı tarafından desteklenen ve dört ülke tarafından ortak yürütülen "VerSus (Vernacular Heritage Sustainable Architecture)" projesi kapsamında geliştirilen ilke ve strateji açılımı içinde ele alınmaktadır. Yerelin yapılaşma kodlarını çözümleme çabası; sürdürülebilirliğin çevresel, sosyo-kültürel ve sosyo-ekonomik boyutları içinde, on beş ilke ve stratejilerini içermek üzere, alan çalışmasından elde edilen fotoğraf, çizim ve gözlemlere dayalı bulguların şematik ifadeleri ile sunulmaktadır.

Anahtar sözcükler: Çevresel sürdürülebilirlik; Kayaköy; sosyo-ekonomik sürdürülebilirlik; sosyo-kültürel sürdürülebilirlik; yerel mimari.

ABSTRACT

Vernacular architecture contains tangible and intangible values of identity belong to the culture where it is included. The construction of the vernacular architecture which is organised by local people, has the use of recyclable natural resources. Vernacular architecture has devised original plan typology and construction systems based on to respect to nature and people. Therefore, it is important to set the formation criteria of vernacular architecture, to ensure the development of an environmentally sensitive architecture culture and to re-interpret the gained information which is technological developments in parallel. In this study which is based on the feature of guideway of vernacular architecture, Kayaköy which is the settlement of Anatolian-Greek is went around as a local value which contains in itself ecologic configuration knowledge which is contributed to sustainable architecture. Analysis of knowledge on the settlement will be evaluated "VerSus: Vernacular Heritage Sustainable Architecture" which is supported by European Union Culture Programme, is carried out by partnership four countries. It is presented effort of analyzing the codes of the vernacular construction contained the fifteen principles and strategies and also schematic expressing of data based on photo, drawing and observations obtained from field survey with in environmental, socio-cultural and socio-economic of sustainability.

Keywords: Environmental sustainability; Kayaköy; socio-economic sustainability; socio-cultural sustainability; vernacular architecture.

Trakya Üniversitesi Mimarlık Fakültesi, Bina Bilgisi Anabilim Dalı, Edirne.

Başvuru tarihi: 13 Haziran 2016 - Kabul tarihi: 21 Ekim 2016

İletişim: Pınar KISA OVALI. e-posta: pinarkisaovali@trakya.edu.tr

© 2016 Yıldız Teknik Üniversitesi Mimarlık Fakültesi - © 2016 Yıldız Technical University, Faculty of Architecture

Giriş

Latince “vernacutus” kelimesinden türeyen “Yerel” kelimesi; genel kullanımda dil ya da kişilerin lehçesi anlamına gelirken mimaride niteleyici durumu ifade etmektedir.¹ Mimarlık bakış açısıyla “yerel”; geniş ve türdeş bir grubun üyesi olan farklılaşmamış yapı formunu aktarmak için kullanılmaktadır.² Aynı zamanda kavram, bir yöreye özgü, kültürünü özümsemiş, toplum ile bütünleşmiş değerleri ifade etmektedir ve çalışma-tasarım, yapım-kullanım gibi mimari bölümleri özgün bir bütün olarak bir araya getirir.³ Literatürde yerel mimarlık için; geleneksel mimarlık, yerli mimari, kırsal mimarlık, spontane mimarlık, halk mimarlığı, mimarsız mimarlık, yöre mimarisi, anonim mimarlık, vernaküler mimari gibi isimlerin kullanıldığı görülmektedir.^{4,5} “Vernacutus” kelimesinin “yerli, ülkeye özgü olan” anlamını Türkçe literatürde en iyi karşılayan kelimenin “yerel/vernaküler” olduğu kabulüyle çalışma içinde “vernacular architecture” karşılığı olarak “yerel mimari” tanımı kullanılmaktadır.

Oliver, yerel mimarinin, konutlar ve diğer tüm yapılardan oluştuğunu ifade etmektedir.⁶ Oliver’a göre yerel mimari, “kabile, halk, köylü tarafından yapılan, bir mimar veya uzman tasarımcı görevlendirilmeden inşa edilen her türlü yapıyı kapsamaktadır.⁷ Bu yapılar çevresel bağlamlarda ve mevcut kaynaklarla ilgili, geleneksel teknolojileri kullanarak, sahibi veya toplum tarafından geleneklere uygun olarak inşa edilmişlerdir. Yerel mimarlığın her türlü biçimi; yere uygun değerleri, ekonomileri, bunları üreten kültürlerin yaşam biçimlerini ve özel ihtiyaçlarını karşılamak için tasarlanmışlardır.⁸

Hasol, yerel mimariyi, anonim mimarlık adı altında ele almakta ve yaratıcıları bilinmeyen, halkın ortak malı olmuş mimarlık olarak tanımlamaktadır.⁹ Kuban’a göre yerel mimari, kişinin kendi konutunun yapımının, ortak anlayış içindeki yerel işçiliğin yardımı ile birlikte doğal ve organik olarak inşa edilmesidir.¹⁰ Bunların yanı sıra yerel mimari, bir tasarım yöntemine bağlı eğitilmiş profesyonel mimarlar tarafından değil, gündelik yaşamın içinden gelen yapı ustaları tarafından inşa edilen yapılar olarak tanımlanmaktadır.

Kuşaklar arasındaki kültür köprülerini oluşturan yerel mimari; yöreye özgü malzeme ve tekniklerle, yöresel yapım geleneklerini ve yerel kimliği yansıtan,¹¹ insanlığın ortak akıl çevresinde yüzyıllık yaşam deneyimleri doğrultusunda geliştirdikleri mimari/mekânsal çözümlerin uyumlu ürünü oluşturmaktadır. Bu yapıyla yerel mimarlık zaman içinde evrilen ve yapıdan yapıya değişen bir karakter ser-

gilemektedir. Durağanlıktan uzak, akılcı çözümlere odaklanan yerel örnekler; doğal çevreleriyle olağanüstü uyum içinde inşa edilen¹² ve çevreye olumsuz etkileri hemen hemen olmayan; hatta günümüzün ekolojik tasarımlarının özünü oluşturan yapılardır. Ancak, koruma kültürü içinde genellikle büyük ve prestijli anıtsal yapılar (tapınaklar, saraylar, katedraller, camiler, yönetim yapıları gibi) dikkate alınmış, yerel bilginin aktarıcısı olan sivil mimari örnekler ise (yerel konutlar, ahırlar, tahıl ambarları gibi) daha az önemli görülmüştür.^{13,14} Tek yönlü bakış açısı yerel mimari örneklerin tahribatlarını hızlandırmış, zamanla bu yapıları korunmaya daha fazla ihtiyaç duyar hale getirmiştir.

Günümüzde yerel mimari mirasın korunarak gelecek nesillere aktarılması sürdürülebilirlik açısından önemlidir. Tecrübeye dayalı yapım kültürlerine ait bilgileri belirlemek ve bugün oluşturulan yapım kültürlerine edinilen bilgileri aktarmak amacıyla yerel mimari incelenmeli ve özümselemelidir.

Çalışma alanı olarak seçilen Kayaköy (Levissi) Muğla ilinin Fethiye ilçesinde yer alan, Anadolu-Rum kültürüne ait yerel mimari özellikler barındıran eski bir Rum yerleşimidir. Antik Karlymessos’un üzerinde kurulan ve geçmişi MÖ. 3000’lere dayanan Kayaköy, birden fazla medeniyete ev sahipliği yapmış katmanlı bir yerleşimdir. Kültürlerin bulunduğu Kayaköy’ün, sahip olduğu çevresel, sosyo-kültürel ve sosyo-ekonomik değerlerin sürdürülebilmesi ve yerel yapılaşmaya özgü değerlerin yeni yapılaşmalar için nitelikli bilgiler olarak mimarlık ortamında yer alabilmesi için; yaşam kültürü ile oluşan yapılaşma ölçütlerinin çözümlenmesi önemlidir.

Yerel Mimari’nin Sürdürülebilirliği ve “Versus” Açılımı

Geleneksel mimarlık, toplumun özelliklerini yansıtan çekici bir ürün olarak kabul edilir. Bir yandan o kültürün bölgesiyle ilişkisini gösterirken, diğer yandan dünyanın kültürel çeşitliliğini yansıtmaması bakımından önemlidir. Hem çağdaş yaşamın ilgi odağı hem de toplum geçmişinin bir belgesidir. İnsan eseri ve kendi zamanının ürünüdür.¹⁵ Bu bağlamda yerel mimarinin genel karakteristikleri aşağıdaki şekilde sıralanabilir:

- Yapıların usta-çırak ilişkisi içinde yetişen kişiler tarafından inşa edildiği (mimarsız mimarlık),
- Yerleşim planlarının topoğrafyaya uyumlu olarak oluşturulduğu (doğaya uyum, akılcı kaynak kullanımı),
- Doğal ve yerleşik çevre arasındaki dengenin sağlandığı (ekolojik yapılaşma),
- Coğrafya ve iklimle bağlı olarak malzeme kullanıldığı (geri dönüşümlü sağlıklı malzeme ve ekonomiklik),

¹ Oliver, 1978, s. 4.

² Kuban, 1995, s. 12

³ Glassie, 1990, s. 12.

⁴ Rudofsky, 1965, s. 1.

⁵ Bektaş, 2001, s. 23.

⁶ Vellinga et al., 2007, s. xiii.

⁷ Oliver, 1978, s. 4.

⁸ Vellinga et al., 2007, s. xiii.

⁹ Hasol, 1995, s.39.

¹⁰ Kuban, 1995, s. 12.

¹¹ ICOMOS, 2013, s. 3.

¹² ÇEKÜL, 2012, s. 5.

¹³ Rudofsky, 1965, s. 1-2.

¹⁴ Vellinga et al., 2007, s. xiii.

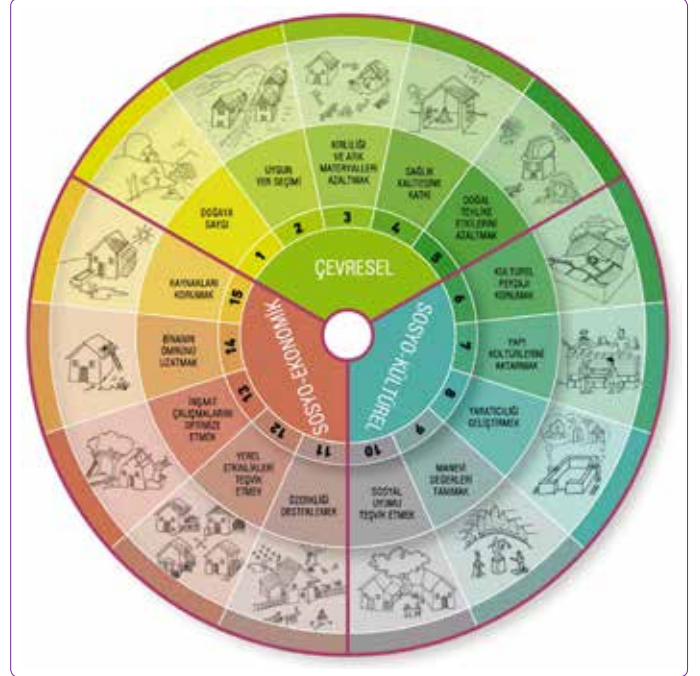
¹⁵ ICOMOS, 1999, s. 1.

- Doğal malzemenin renk ve dokusuyla, doğaya uyum ve estetik değerlerin sağlandığı,
- Malzemenin güneş ışınlarından pozitif etkilendiği ve yalıtım özelliklerinden yararlandığı (enerji etkin tasarım),
- Bina büyüklüklerinin yapı sahibinin ve bölgenin ekonomik uğraşlarına göre şekillendiği (ekonomiye bağlı yöresel özgünlük),
- Kütle estetiğinin oluşumunda geleneksel görünümün, halk yaşamının, sanat ve alışkanlıkların etkili olduğu (gelenek-göreneklerin yapı kültürüne aktarımı),
- Mekân organizasyonunun kullanıcıların kültürleri ile uyumlu geliştiği (kullanıcı isteklerinin önemi),
- İnanç değerlerinin kent dokusuna ve mekân oluşumuna doğrudan yansıtıldığı (kent morfolojisi ve biçimleşme dili),
- Dış mekân organizasyonunda komşuluk ilişkilerinin binalar arası mesafeleri sağladığı (toplumsal yaşam),
- Yapıların yaşamsal gereksinimler doğrultusunda büyüyebilme, geliştirilebilme (esneklik, zamana uyum) özelliklerine sahip olduğu.^{16,17,18}

Yerel mimari, uyarlanabilir veya ihtiyaç ve koşullar değiştiğinde zamanla geliştirilebilir özellikler sergilemektedir.¹⁹ Yerel mimarinin özünü oluşturan değerlerin, gelişen teknoloji ile günümüz koşullarında yorumlanıp mimari tasarımlara aktarılması sürdürülebilirliğin temelini oluşturur. Yerel karakteristikler korunurken, değişen koşullara bağlı olarak geçmiş ile gelecek arasındaki dengenin kurulması mimariyi sürdürülebilir kılmaktadır.²⁰

Sürdürülebilirlik kavramı, sürekli büyüme ve insani gelişme ile gezegenin refahı için duyulan endişelerin ortak ifadesidir.²¹ Daily ve Ehrlich sürdürülebilirliği, şimdiki neslin doğal zenginlik miraslarının, değişime uğramamış, aynı zamanda gelecek nesilleri desteklemek için potansiyelleri azalmamış şekilde geleceğe ulaştırılması inancı olarak tanımlamaktadır. Aynı zamanda değerli niteliklerde kesinti, azalma veya kayıp olmadan, bu kaynakların süresiz olarak korunmasını sağlayacak yöntem ve koşulların oluşturulması gerekliliğini de vurgulamaktadır.^{22,23} Tekeli'ye göre sürdürülebilirlik temelde insan merkezli bir ahlak ilkesidir ve insanlar kendi önceliklerini terk etmeden, çevresel tehlikeleri göz önünde bulundurarak, bilinçli davranarak, uygun teknolojileri kullanmaları durumunda gelişmelerini sürdürebileceklerdir.²⁴

Geçmiş adına şimdikiye kadar yerel birçok kültürel ve yapısal değer kaybedilmiş olması, yerele ait olanın korunma-

Şekil 1. Çevresel, Sosyo-Kültürel ve Sosyo-Ekonomik Sürdürülebilirlikler Bütünü.²⁵

si ve gelecek nesillere aktarılmasını daha da önemli hale getirmektedir.²⁶ Özellikle yerelden elde edilecek bilginin günün koşullarıyla işlenmesi daha doğru bir yapılaşma kültürüne ulaşmamızı sağlayacaktır.

Bu konuda yapılan uluslararası çalışmalar içinde Avrupa Birliği Kültür Programı tarafından 2007-2013 yılları arasında desteklenen, liderliği Portekiz tarafından yürütülen "VerSus (Vernacular Heritage Sustainable Architecture)" projesi dikkat çekicidir. Dört Avrupa ülkesinden (Fransa, İtalya, Portekiz ve İspanya) üniversitelerin ve bilim insanlarının (Belçika Kültür Lab.) ortak çalışmalarının sonucu "VERSUS: Heritage For Tomorrow" adlı kitapla, 2014 yılında bilim ortamına sunulmuştur. Araştırma kapsamında "Yerel Mirastan Sürdürülebilir Mimariye Dersler" nelerdir? Sorusunun cevabı/cevapları araştırılmıştır. Yerel mimarinin çözümlemesi için üç temel başlığa dayanan bir yöntem tanımlayan projede; sürdürülebilirlik yaklaşımı dünyadan farklı örnekleri içermek üzere (katılımcı ülkelerden örneklerin önceliğinde), bütünsel ve disiplinler arası bir yaklaşımla ele alınmaktadır;

1. Sürdürülebilirliğin üç boyutu: Çevresel, Sosyo-kültürel, Sosyo-ekonomik.
2. Her bir sürdürülebilirlik boyutuna ilişkin genel amaçlar ve gereklilikler/anahtar sorular.
3. Daha sürdürülebilir veya doğa dostu bir mimarinin oluşturulabilmesi için yerel mirastan öğrenilecek ilke ve stratejiler.

¹⁶ Ruda, 1998, s. 93. yeniden düzenlenerek.

¹⁷ Başakman, 1993, s. 69. yeniden düzenlenerek.

¹⁸ Oğuz vd., 2007, s. 9. yeniden düzenlenerek.

¹⁹ Vellinga et al., 2007, s. xiii.

²⁰ Dipasquale et al., 2014, s. 66.

²¹ McDonough, 1992, s. 3.

²² Daily and Ehrlich 1996, s. 992.

²³ Daily and Ehrlich 1992, s. 763.

²⁴ Tekeli 2001, s. 732.

²⁵ Carlos et al., 2014, s. 27.

²⁶ Oliver, 2002, s. 34.

Tablo 1. Çevresel sürdürülebilirlik^{30,31}

İlkeler	Stratejiler
1. Doğaya saygı	Çevre ile bütünleşmiş bir habitat oluşumu amaçlanır. Ekosistemin diğer unsurlarına zarar vermeyen, müdahalelerin etkisinin en aza indirilmesini amaçlayan yaklaşımlar içermektedir. Yerleşim için uygun seçimin yapılarak alanın özelliklerinin algılanması sağlanmalı ve yenilenme için çevre morfolojisi ile bütünleşme ön görülmelidir.
2. Uygun yer seçimi	Yerleşimin biyoiklimsel özelliklerinden yararlanan yaklaşımlardır. Doğal yer şekillerini dikkate alarak, yapılar için yer seçimi ve uygun yönelimi belirlemek önemlidir. Aynı zamanda tasarım ile güneş enerjisini birleştirmek, alan hidrografisini dikkate alarak su kaynaklarının yönetimini sağlamak ve toprağın sıcaklık durağanlığından yararlanarak ısı dengeleri gözetmek gerekir.
3. Kirliliği ve atık malzemeyi azaltmak	Kirliliği ve diğer etkileri önlemek amacıyla kaynakları en iyi şekilde kullanan yaklaşımlardır. Yerel ve geri dönüştürülebilir malzemelerin kullanımı tercih edilmeli, binaların çevre şartlarına ve müdahalelere karşı dayanıklılık süresinin uzatılması ve korunması planlanmalı, mevcut enerji kaynakları kullanılmalı ve ısı enerji kaybı azaltılmalıdır.
4. Sağlık kalitesine katkı	Sağlıklı bir çevrede yaşamak için kullanıcılara fırsatlar sunan yaklaşımlardır. Doğal ve pasif ısıtma yöntemlerinden yararlanılarak, uygun yönelim ile birlikte doğal aydınlatma ve havalandırma sağlanırken kabul edilebilir değerler içinde bina içi sıcaklık ve nem düzeylerinin iyileştirilmesi sağlanabilmektedir.
5. Doğal tehlike etkilerini azaltmak	Kullanıcılar için güvenli ve koruyucu çevre sağlayan yaklaşımlardır. Yerel risklerin özgün özellikleri göz önüne alınarak, hassasiyeti azaltacak teknik önlemler yanında güçlü ve esnek yapı sistemleri oluşturulmalıdır. Geçmişte yaşanmış tehlikeler rehber alınarak afet sonrası iyileştirme planları geliştirilmelidir.

Yönteme ilişkin açılım yerel mirası, sürdürülmesi gereken on beş ilke ve alt stratejiler bütününde değerlendirilen; aynı zamanda çevreye duyarlı günümüz mimarisinin temel yaklaşımlarını da belirlemektedir. Projenin temel hedefleri arasında yerel mirasın ilkelerinin yeni tasarımlarda kullanımını artırmak ve kültürel çeşitliliğin göstergesi olan yerel yaşam alanlarının tanınmasını sağlamak yer almaktadır. Tüm bunlar oluşturulurken çok yönlü bir düşünce sistemi gözetilerek sürdürülebilirliğin çevresel, sosyo-kültürel ve sosyo-ekonomik boyutları bir bütünün eş parçaları olarak değerlendirilmektedir (Şekil 1).

Çevresel Sürdürülebilirlik

Çevresel sürdürülebilirlik, insan refahını geliştirmek ve hammadde kaynaklarının korunmasını sağlamanın yanında insanlar tarafından ihtiyaç duyulan ve sosyal endişelerin yansımından ortaya çıkan bir olgudur.²⁷ İnsan kapasitesinin müdahalesini ve değişikliklere çok hassas olan çevre üzerindeki olumsuz etkilerini azaltmak amacıyla²⁸ çevresel etmenleri tasarımın temel yönlendiricisi kabul etmek gerekmektedir. Örneğin, yapıların güneş yönelimine uygun konumlandırılması ile doğal aydınlatmayı kullanmak ve iç mekânda ısı dengenin oluşturulmasına katkı sağlamak güneş mimarisinin temel kabullerindedir. Bunların yanı sıra yöreye özgü malzeme kullanmak, iklimle uyumlu biyoiklimsel tasarımlar gerçekleştirerek enerji verimliliğini artırmak,

geçmişten gelen ve günümüzün ekolojik tasarımlarının şekillenmesini sağlayan unsurlar arasında yer almaktadır.

Çevresel sürdürülebilirlik temel hedef olurken sosyo-kültürel ve sosyo-ekonomik sürdürülebilirlikten bağımsız düşünülmemelidir. Çevresel sürdürülebilirliğin sosyo-kültürel sürdürülebilirlik ile bağlantısı doğal kaynakların korunması ve gelecek nesillere aktarılmasında insanların bilgilendirilmesi ve yanlış alışkanlıkların değiştirilmesini kapsarken, sosyo-ekonomik boyut ile ilişkisi doğal hammaddenin sağlanması ve çevrenin atık havuzu olmaktan korunması aşamasında ortaya çıkmaktadır.²⁹

Yerel'in sürdürülebilir çevresel ilkeleri sistem döngüsünün ilk 5 adımını oluşturur. İlkeler ve alt stratejilere ilişkin açılımlar Tablo 1'de tanımlanmaktadır.

Sosyo-Kültürel Sürdürülebilirlik

Kültürel değişim, genel bir olgu olsa da, değişim oranları farklılaşır ve en çok geleneksel çevrenin bulunduğu ve risk altında olan gelişmekte olan ülkelerde bu değişim daha hızlı yaşanmaktadır.³² Bu hızlı değişim içinde ileriye taşınmaya değer görülen kültürel olguların sürdürülebilmesi, toplum için geçmişini tanıyarak geleceği inşa etmesine yardımcı olmaktadır.

Sosyo-kültürel sürdürülebilirlik; toplumun düzenli katılımı ve güçlü bir sivil toplum oluşumu tarafından sağlanabilir.

²⁷ Goodland and Daly, 1996, s. 1003.

²⁸ Correia, 2014, s. 6.

²⁹ Sev, 2009, s. 22.

³⁰ Carlos et al., 2014, s. 27-29.

³¹ Correia, 2014, s. 13.

³² Rapoport, 2002, s. 29.

Tablo 2. Sosyo-kültürel sürdürülebilirlik^{35,36}

İlkeler	Stratejiler
6. Kültürel peyzajı korumak	Yüzyıllar boyu kullanıcılar tarafından şekillendirilen ve korunan peyzajın devamlılığını sağlamak amaçlı yaklaşımlardır. Yerin dinamikleri çözümlenerek ihtiyaçlar ile birlikte verimli mekânsal organizasyonların sağlanması gereklidir. Çevresel özellikler ile üretken faaliyetlerin yanı sıra, mevsimsel ve ekonomik döngülerin düzenlenmesi, biyolojik çeşitliliğin sürdürülmesi ve alan kullanım teknikleri geliştirilebilmelidir.
7. Yapım kültürlerini aktarmak	Geleneksel bilgi ve becerilerin ifade edildiği yaklaşımlardır. Geleneksel faaliyetlerin ve bilginin değerini kabul ederek, deneysel teknik bilgiyi kolaylaştırmak için deneyimlerden elde edilen bilgiler yapım kültürlerine aktarılmalıdır. Yapım süreçlerinde genç nesillerin katılımı yanında karar alma süreçlerinde yerel toplulukların katılımı sağlanmalıdır.
8. Yaratıcılığı geliştirmek	Yenilikçi çözümlerin ve yaratıcı ifadelerin gerçekleştirilmesini teşvik eden yaklaşımlardır. Deneme ve hata süreçleri ile birlikte deneyimlerden yapım teknikleri geliştirilerek diğer yapım kültürlerine elde edilen bilgiler aktarılmalı ve yapım sistemi çözümlerinde çeşitlik oluşturulması desteklenmelidir.
9. Manevi değerleri tanımak	Yaşanmışlıklar sonucunda arazi üzerinde birikmiş kimliklere değer biçen yaklaşımlardır. Kültürel değerlerin ve tarihin iletimini sosyal ritüeller ile birleştirerek yapı topluluğu karakteri ve mekân duygusu oluşturulabilmektedir. Yerel sembolik ifadelerinin tanınması, kültürel değerler gibi üretken süreçlerin ve yapının geliştirilmesini sağlamaktadır.
10. Sosyal uyumu teşvik etmek	Ortak bir anlayışı geliştirmek için komşular arasındaki değişimleri mümkün kılan yaklaşımlardır. Kuşaklararası ilişkiler teşvik edilerek, ortak refahın geliştirilmesi sağlanmalı ve toplumun bağlılığı ile birlikteliğini sağlayacak toplanma mekânları oluşturulmalıdır.

Sosyal uyum; kültürel kimlik, çeşitlilik, arkadaşlık, kibarlık, toplum duygusu, tahammül, tevazu, şefkat, sabır, hoşgörü, dostluk, kurumlar, sevgi, çoğulculuk, yasa ve disiplin gibi değerlerin ölçütlerini kabul etmiştir.³³ Geleneksel mirasta gözlenen özellik, tüm sosyal ve kültürel etkilerin olumlu yönlerini toplamasıdır. Kişisel ve toplumsal gelişimi sağlamayı amaç edinmiştir. Kültürel peyzajın korunumu, yapım kültürünün devamlılığı, yaratıcılığı teşvik etmek için kapasite yanında maddi/manevi kültürel değerlerin tanınması ve sosyal uyumun güçlenmesi ile ilgilidir.³⁴ Bu kapsamda yerelin sosyo-kültürel sürdürülebilirliği için Tablo 2'de belirtilen stratejiler belirleyici olmaktadır.

Sosyo-Ekonomik Sürdürülebilirlik

Ekonomik sürdürülebilirliğin yaygın olarak kabul edilen tanımı sermayenin korunmasıdır.³⁷ Sosyo-ekonomik sürdürülebilirliği sağlamak ve yaşam kalitesini yükseltmek için, doğal çevrenin sermaye olarak değerlendirilmesi zorunluluğu giderek artmaktadır.³⁸ Ancak, özellikle yoğun sermaye sistemlerinin uygulanmadığı yerlerde, emek ve işin amacı maliyet fikri ile yer değiştirmektedir. Sosyo-ekonomik sürdürülebilirlik inşaat sürecinde yatırım maliyetlerini azaltma kapasitesi, bina performansı, binaların bakımı ve yaşam koşullarının iyileştirilmesine katkıda bulunan tüm etkileri içermektedir. Yerel çözümleri, özerk ve yerel ak-

tiviteleri destekleyerek, yapım çabalarını etkili kılar, bina ömrünü uzatır ve kaynakları korur.³⁹ Bu kapsamda yerelin sosyo-ekonomik sürdürülebilirliği Tablo 3'de belirtilen ilke ve stratejiler içinde değerlendirilmektedir.

Yöntem

Anadolu-Rum yerleşimi olan Kayaköy; sürdürülebilir mimariye girdi sağlayabilecek ekolojik yapılaşma bilgisini barındıran nitelikli bir kaynak olarak belirlenmiştir. Nitel araştırma yöntemlerinin alan çalışması ile desteklediği bu makalede kavramsal açılım; yerel mimarinin tanımı, karakteristik özellikleri ve yerelin sürdürülebilirliği kapsamında ele alınmaktadır. Yerel sürdürülebilirliğe ilişkin açılım "Ver-Sus" kapsamında geliştirilen çevresel, sosyo-kültürel ve sosyo-ekonomik sürdürülebilirliğe bağlı on beş ilke ve alt stratejiler bütününde ele alınarak, örnek alan üzerinde çözümlenmektedir.

Alan çalışması; bilgi toplama, yerinde gözlem, kişilerle görüşme, fotoğraflama ve görselleştirme süreçlerinden oluşmuştur. Yerleşmedeki konutların mekân organizasyonları, yapım teknikleri, malzeme çeşitliliği ve sosyal yaşam detaylı incelenmiştir. Süreç çıktıları olarak; farklı konut ti-polojileri tanımlanmış, yerleşim morfolojisi ve binaların topografyayı kullanma biçimleri çizimlerle desteklenmiştir. Elde edilen veri ve bulgular yerel mirasın sürdürülebilirliğine ilişkin şema üzerinde derecelenerek (iyi, orta, zayıf,

³³ Goodland and Daly, 1996, s. 1003.

³⁶ Correia, 2014, s. 13.

³⁴ Correia, 2014, s. 6.

³⁷ Goodland and Daly, 1996, s. 1003.

³⁵ Carlos et al., 2014, s. 27-30.

³⁸ Sev, 2009, s. 16.

³⁹ Correia, 2014, s. 6.

Tablo 3. Sosyo-ekonomik sürdürülebilirlik^{40,41}

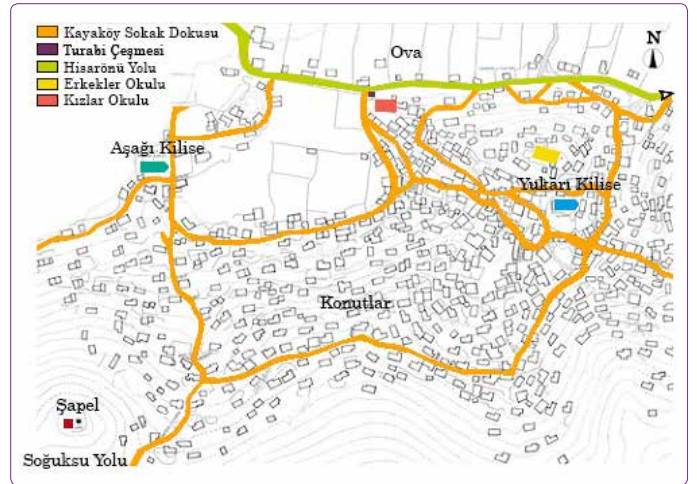
İlkeler	Stratejiler
11. Özerkliği desteklemek	Halkın kendi kendine yetmesini destekleyen yaklaşımlardır. Yerli işçiliğin, yerel üretimin ve yerel malzeme kullanımının desteklenmesiyle toplumun gücü geliştirilmeli ve kaynakların kullanım özerkliği geliştirilmelidir.
12. Yerel etkinlikleri teşvik etmek	Yerli üretim, işletme ve ticareti geliştiren yaklaşımlardır. Kentsel ve mimari ölçekte üretken faaliyetler için alanlar oluşturularak toplu kullanım teşvik edilmeli, kentsel tarım ve yerel gıda üretiminin pekiştirilmesi, yerel malzeme ile yapılan el sanatları ürünlerinin geliştirilmesi ile devinin ve yerel esnafın geliştirilmesi sağlanmalıdır.
13. İnşaat çalışmalarını optimize etmek	İnşa için enerji ihtiyaçlarını en aza indireyen yaklaşımlardır. Binaya uygun ölçeğin bulunarak, dönüştürülmüş malzemelerin kullanımı ile malzeme kullanımı optimize edilmelidir. Bina süreçlerinde teknik basitlik geliştirilmeli ve ulaştırma giderleri optimize edilmelidir.
14. Binanın ömrünü uzatmak	Dayanma zamanını ve uzun vadeli kullanımı arttırma yaklaşımlardır. Bina bakımının planlanarak yapı elemanlarının düzenli ikamesi öngörülmesi ve erozyonunun önlenmesi sağlanmalıdır. Olası değişiklikler için esnek yapılar tasarlanmalı, güçlü ve dayanıklı yapıların inşa edilmesi amaçlanmalıdır.
15. Kaynakları korumak	Atık ve israflardan yerel kaynakların korunduğu yaklaşımlardır. Bina yoğunluğu ve sıklığı düzenlenerek yerel koşullara uygun yapı sistemleri geliştirilmelidir. Doğal havalandırma, ısıtma ve aydınlatma sistemleri geliştirilmeli, yenilenebilir enerjinin eldesi garanti altına alınmalı ve geri dönüşümlü malzemeler kullanılmalıdır.

geçersiz), Kayaköy'ün sürdürülebilirlik çözümlemesi yapılmıştır.

Yerelin Sürdürülebilir Yapı/Yaşam Kodları: Kayaköy

Eski adı "Levissi" olan Kayaköy, Muğla ili Fethiye ilçesinin 7 km. güneyinde bulunan Güney Ege'nin en eski ve en büyük Anadolu-Rum yerleşmesidir. Levissi'den ilk kez 14.yy'da yöreyi ziyaret eden İtalyan gezgin Sanudo'nun notlarında söz edilmekte ve Hıristiyan toplumun, 13.yy'dan beri Kayaköy'de yaşadığı anlaşılmaktadır. Sanudo'dan sonra Evliya Çelebi (17.yy.) Fethiye'den Eşen yaylasına giderken merak edip incelediği bu kentten "Kaya" olarak söz etmektedir.⁴² 19. yüzyıl başında kurulmuş, Osmanlı İmparatorluğu'nun son dönemlerinde tamamı Rum olan, UNESCO tarafından "Dostluk ve Barış köyü" ilan edilen ve bugün açık müze olarak turistik değere sahip yerleşimin 1912 yılı nüfusu 6500 olarak belirtilmektedir.⁴³ 1923 Mübadelesinde Anadolu-Rumları burayı boşaltıncaya dek Kayaköy görkemli bir kent ve Türk-Rum dostluğunun kültürel bir merkezi olmuştur.

1920'lerde Kayaköy'de yöredeki Türk köylerinden çocukların da okudukları 2 okul, Türkçe kitapların da bulunduğu 1 kütüphane, tüm Kayaçukuru köylerine (Gökçeburun, Keçiler, Belen ve Kınalı) hizmet götüren doktorlar, eczaneler, 2 kilise, doku içine dağılmış çok sayıda şapel, 2 çeşme, dükkanlar ve canlı bir çarşı bulunmaktaydı. Hatta

Şekil 2. Kayaköy yerleşim morfolojisi ve topografik yapı⁴⁴

Güney Ege'nin en etkili gazetelerinden biri de "Karya" adıyla Kayaköy'de yayınlanıyor ve bölgeye dağıtılıyordu. 1991 yılında III. derece arkeolojik ve kentsel sit alanı olarak tescil edilen yerleşimde 802 dikdörtgen planlı taş konut ve diğer binalarla birlikte toplam 860 adet yapı bulunmaktadır⁴⁵ (Şekil 2).

Yerleşim Donatıları ve Mimari Karakter

Kayaköy, sırtını Ölüdeniz'e yaslamış, yaklaşık 64.5 metrelik kot farkına sahip bir kuzey yamacında, arazinin topografik yapısı dikkate alınarak şekillenmiş bir yamaç yerleşimidir. Yerleşimdeki 860 binanın; 24 tanesi anıtsal (kilise, okul,

⁴⁰ Carlos et al., 2014, s. 27-31.

⁴³ TMMOB, 2000b, s. 4.

⁴¹ Correia, 2014, s. 13.

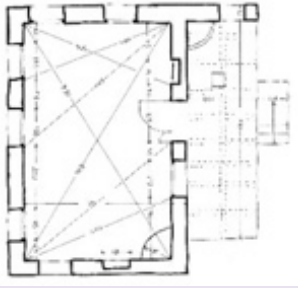
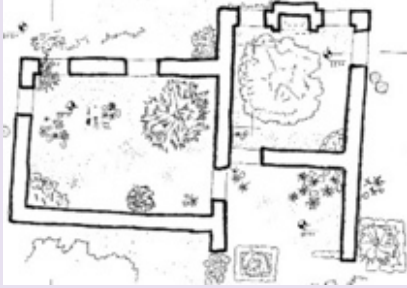

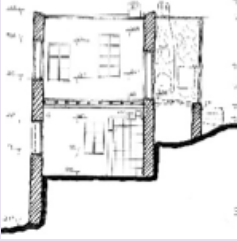
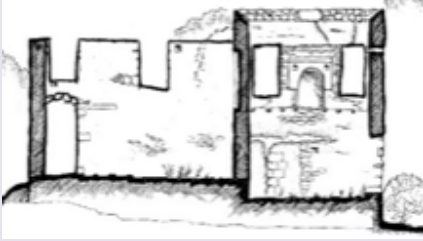
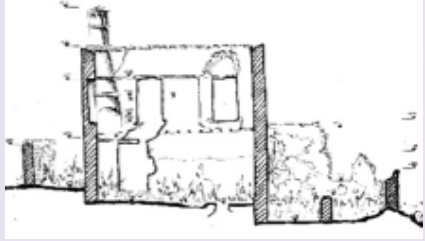
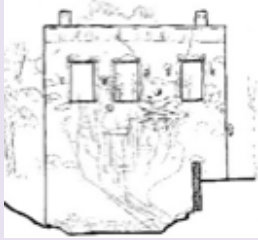

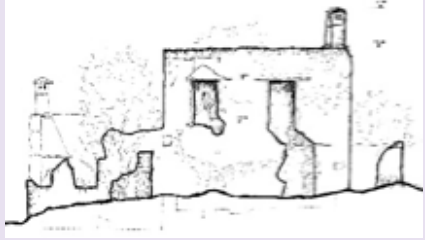
⁴² TMMOB, 2000a, s. 6.

⁴⁴ TMMOB, 2000, s. 1 yenilenerek.

⁴⁵ Sönmez, 2000, s. 15.

Tablo 4. Kayaköy'de konut tipolojisi⁵¹

Plan tipi	A tipi plan	B tipi plan	C tipi plan
	Tek mekânlı yapılar (tek veya iki katlı olarak alan içine dağılmış şekildedir)	Sarnıç, giriş mekânı ve ana mekândan oluşan yapılar (genelde 2 katlı, ocaklı ana mekân ve ek mekân ilaveli)	Karmaşık planlı yapılar (sarnıç, giriş mekânı, ana mekân ilişkisi kısmen kaybolmaktadır)
Mekân boyutu	Mekân 4.7x7.6 m. boyutlarındadır. Bina oranı: 1:1,6 Doğu-batı aksı	Ocaklı mekân 4x4.2 m., ek mekân 4.8x6.5 m. boyutlarındadır. Bina oranı: 1: 2.2 Doğu-batı aksı	Ocaklı mekân 3.8x6.4 m., birinci ek mekân 4.8x6.6 m., ikinci ek mekân 2x4.2 m. boyutlarındadır. Bina oranı: 1: 2.2, doğu-batı aksı
Zemin kat planı			
Kesit			
Görünüş			

Kentsel toplanma alanları olarak kullanılan Aşağı ve Yukarı kilisenin yakın çevrelerinde daha büyük planlı konutlar (C tipi) yer almaktadır. Binalar farklı kotlara şaşırtmalı olarak yerleşmiştir. Binalar arası uzaklık yamaç yönünde 12 metre civarındadır. Yerleşmenin alt kotundan sırtlara doğru yükseldikçe yapılaşma seyrelmekte, plan tipi basitleşmekte (A-B tipi), binalar arası mesafe 15-20 metrelere çıkmaktadır.⁵² Kentin kullanma suyu gereksinimi sarnıçlardan karşılanırken, içme suyunun yerleşimdeki çeşmelerden sağlandığı (Turabi çeşmesi gibi), bahçe ve tarlaların sulanması için ovada kuyuların açıldığı görülmektedir.

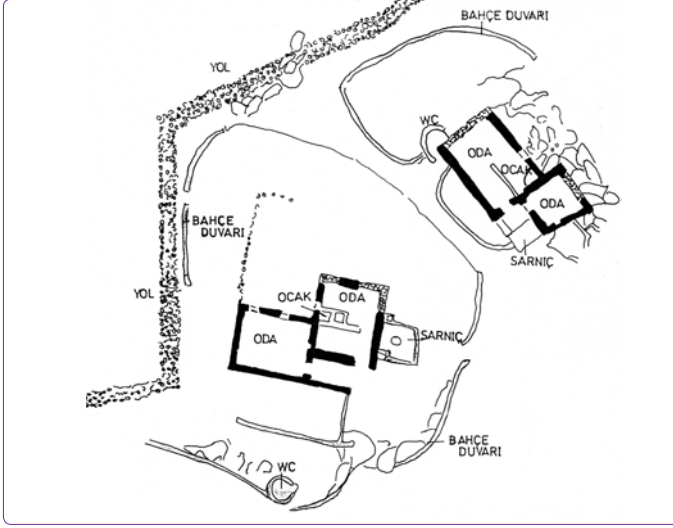
Konutlar farklı alt alanlara bölünmüş bir bahçe içinde; sarnıç, giriş mekânı, ocaklı ana mekân, ikinci mekân, tuvalet, ahır, yem deposu, bahçe ve fırından oluşmaktadır (Şekil 5). Genelde iki katlı olan konutlarda ana mekânın altı ahır veya yem deposu olarak kullanılmaktadır. Bazı evlerde ana mekâna bağlı veya ayrı bir ek mekân, ocaklı veya ocaksız olarak yer alabilmektedir (Şekil 6).

Spiral biçimli tuvaletler dışarıda, yapıya bitişik veya ayrı, sokak yüzeyine yakın konumlanmıştır. Küçük septik tankları olan tuvaletlerin yola bakan yüzeylerinde giderleri bulunmaktadır. Bu şekilde yoğun yağmurda atıkların ovaya aktarıldığı (doğal gübreleme) görülmektedir (Şekil 7). Yağmur suları damdan gelen kanallar sayesinde; yapıya bitişik,

⁵¹ Kısa Ovalı, 2009, s. 198.

⁵² Kısa Ovalı, 2009, s. 195.

Şekil 5. Konut-Yol-Bahçe ve Sarnıç-Tuvalet-Bina ilişkileri.⁵⁵

dairesele biçimli, girişe yakın ve içleri sıvalı olan sarnıçlarda biriktirilmekte, konutların kullanım suyu buradan karşılanmaktadır (Şekil 8). Atıkların yönetimi ve su kaynağının akılcı kullanımı Kayaköy'ün özgün yerel yapılaşma ölçütleridir. Konutların ısıtılması ve yemek pişirme amaçlı ocaklar, mekân içinde köşede veya duvar düzleminin ortasında yer alabilmektedir. Ocakların bacaları cephe organizasyonunda estetik bir öğe olarak karşımıza çıkmaktadır (Şekil 9).

Kayaköy'de tüm yapılaşma, taş, toprak, çakıl ve ahşap gibi çevre kaynakları kullanılarak oluşturulmuştur. Binaların beden duvarları taş, kat bölücüler, kapılar, pencereler ve mekân bölücüler ahşaptır (Şekil 10). Çıkarım ve nakliye aşamalarında ek maliyetler gerektirmemeleri yanında, yıkım aşamasında çıkan malzeme yeni bir binanın yapımında kullanılabilir. Kayaköy'de malzeme seçimi, iklim ve coğrafi yapıyla uyumlu ve ekonomiktir.

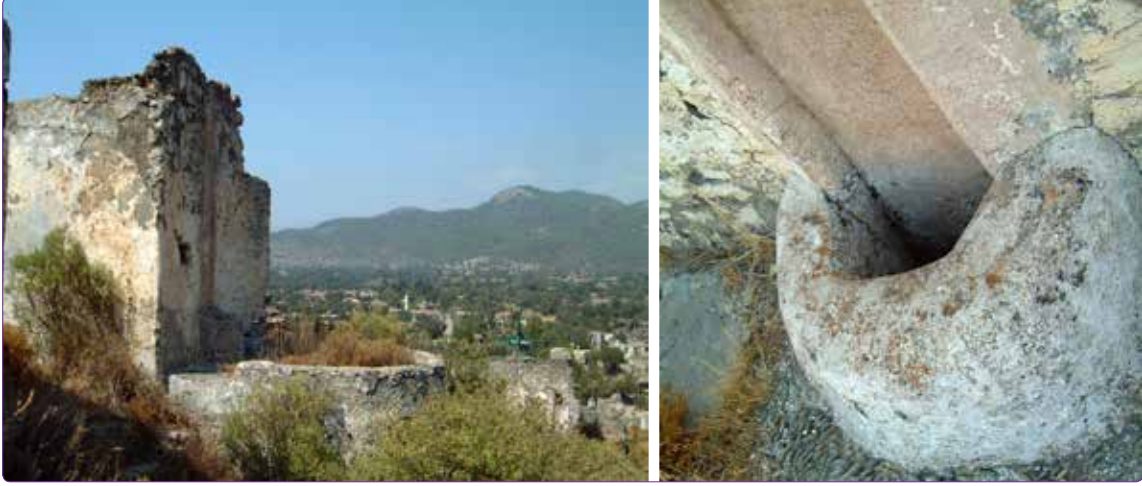
Şekil 6. Kayaköy'de konut ve sokak oluşumu.⁵³

Şekil 7. Tuvaletlerin bina ve yol ilişkileri (atık yönetimi).⁵⁴

⁵³ Kısa Ovalı, 2014. ⁵⁴ Kısa Ovalı, 2014. ⁵⁵ Kısa Ovalı, 2009, s. 200.

Şekil 8. Sarıç ve konut ilişkisi (su kaynağı korunumu).⁵⁶

Şekil 9. Ocakların mekân içindeki konumları ve bacaları.⁵⁷

Şekil 10. Konutların beden duvarları, kapı, pencere, kepenk detayları.⁵⁸

Ahşap hatıllarla taşınan toprak çatı ve üzerine döşenen çakıl taşları güneşin sıcaklık etkisine karşı doğal bir yalıtım katmanı oluşturmaktadır. Kuzey yamaca yerleşimde

50 santimlik taş duvarlar gündüz iç mekânı serin, gece ise konforlu bir ısıda tutmaktadır. Konutların iç mekânları sıvalı ve genelde beyaz renk boyalıdır. Dış yüzeyler bazı binalarda sıvalı, bazılarında taş doku görülmektedir.

⁵⁶ Kısa Ovalı, 2014.

⁵⁷ Kısa Ovalı, 2014.

⁵⁸ Kısa Ovalı, 2014.

Bu mekânsal izler yerel mimariyi var eden kültürel ve ekonomik yaşamı anlamamız açısından önemlidir. Sürdürülebilirlik insan yaşamının zenginliğini merkezine alan bir kavramdır. Kayaköy, döneminin yaşam zenginlikleri yanında mübadele sonuçlarını da (fiziksel eskime) yansıtan bir yerleşme olarak sosyo-politik değere sahiptir. Ancak, çalışmanın odağı yapım zenginliğini oluşturan dönemin sosyal ve kültürel değerleridir.

Sosyo-Kültürel/Ekonomik Yaşam

Mübadele öncesi Kayaköy'ün genel idaresinde Türk yönetiminin hakim olduğu görülmektedir. Yerleşimde (1912 yılında) tümü Hristiyan 6500 kişi yaşamaktaydı. Ovanın 500 metre yukarısında (kuzeyinde) ziraat ve hayvancılıkla uğraşan, yaklaşık 15 aileli iki Türk mahallesi de bulunmaktaydı. Hürriyet Anayasasına kadar (1908 Anayasası) bölgedeki Hristiyanlar devlete Guraba vergisi (her yeni doğan erkek çocuk için 20 yaşına kadar devlete ödenen 1 altın lira) öderlerdi. Bu tarihten sonra vergi ödemedikleri gibi askere de alındılar.

1914 yılında Muhtarlık olan Kayaköy'de İhtiyarlar Heyeti Hristiyanların en yüksek idari yönetimi idi ve bu heyet kilise meclisi gibi her üç yılda bir seçilir; okulların işleyişi, öğretmen atamaları ve okulların verimli çalışmalarını sağlar, çeşitli sorunların Türk mahkemelerine gidilmeden çözümlenme karar verirdi.⁵⁹

Kayaköy'de bulunan iki ilkokulda eğitim Rum öğretmenlerle Rumca ve altıncı sınıfa kadar yapılmaktaydı. Kalenin üstündeki okul erkekler, kalenin eteklerindeki (Aya Yorgi mahallesi) kızlar okulu idi. Yerleşimde biri şehrin merkezinde kale üstünde bulunan Yukarı Kilise (Taxiarhis) ile Donyucak koyu'na çıkan yol üzerinde (soğuksu yolu) aşağı mahallede yer alan Aşağı Kilise (Panayia Pirgiotissa) çevreleri halkın toplanma alanlarıydı. Yukarı Kilisenin çevresinde kahveler ve dükkânlar vardı. Dükkânlarda çoğunlukla yiyecek ve kumaş-manifatura satışı olurdu. Burası merkez sayılır, burada toplanılırdı. Aynı zamanda köyün aşağısında da kahveler vardı. Kuyu başındaki kahveler yaz kahveleriydi. Burada Türk ve Rum halk birlikte sohbet ederdi. Yerleşimde zanaat kolları olarak; bakırcılık, kalaycılık, marangozluk, demircilik, ayakkabıcılık, yapıcılık vardı. Kadınlar ise dokuma işiyle ilgilenirler, çoğunlukla ipek kumaş dokurlar ve bu kumaşları Donyucak koyunda beyazlatırlardı.⁶⁰ Halkın yaklaşık %10'u ticaret ve esnaflıkla uğraşır diğerleri ya Türk köylerine ya da Kargı ve Göcek'teki maden ocaklarına çalışmaya giderlerdi. Ayrıca sosyo-kültürel bir etkinlik olarak her cuma köyün orta düzlüğünde mahalleler arası güreş müsabakaları yapılırdı.⁶¹

Dini günler törenlerle kutlanırdı. Üç gün kutlanan Pas-kalyanın ilk günü yukarı kilisede dualar edilir, ikinci gün "Ayaparaskiri" panayırında eğlenilir, üçüncü gün (te-

miz pazartesi) oruç tutulur ve deniz kıyısındaki "Yefkula Manastırı"nda dua edilirdi. Konutlarda nesiller iç içe bir arada yaşardı. Komşuluk ilişkileri yoğundu; evlenmeler Türk kültüründe de olduğu gibi görücü usulü yapılır, farklı kültürler arası evlilik görülmez ancak, eğlencelerde zeybek, polka oynanırdı.⁶²

Etrafı dağlarla çevrili yaklaşık 5000 dönümlük Kayaköy ovası (Kayaçukuru) tarla ve bağlarla kaplıydı. Su ovada birikir; incir, üzüm, ceviz ve pek çok meyve ağacı yetiştirilirdi. İncirler rakı yapımında kullanılırdı (Kaya inciri ince kabuklu bir tür olarak bölgede bugün de yetiştirilmekte ve pazarlanmaktadır). Üzümlerden çoğunlukla pekmez ve reçel yapılır, şarapta üretilirdi. Taş duvarla çevrili tarlalarda tütün yetiştiriciliği de yapılmaktaydı.⁶³

Aktif bir yaşamın izlerini kent ve yapım kültürüne aktaran Kayaköy'de mübadele sonrası sosyo-kültürel ve sosyo-ekonomik yapının değişmesine bağlı olarak uzun süreli bir fiziksel eskime yaşanmıştır. "Hayalet Kent" adıyla anılan Kayaköy 1980'lerde Fethiye'nin etkin olarak dış turizme açılmasıyla turistik değer kazanmıştır. Süreç içinde yerleşmenin Türk-Yunan dostluk köyü olarak sanat ve eğitim amaçlı kullanımı, müze kent olarak bırakılması veya ekoturizm amaçlı kullanımı önerilmiştir. Bu kapsamlarda ulusal ve uluslararası festivaller ve workshop çalışmaları yapılmış (Galata grubu-1990/TMMOB 2000 rölöve çalışmaları, Kayafest Festivali-2005 gibi), sergiler açılmış, kültürler arası buluşmalar organize edilmiştir. 2015 yılında Kayaköy'ün bir sinema platosu olarak değerlendirilmesi ve küresel film endüstrisinin dikkatini çekmesi alanın turistik çekiciliğini iyice artırmıştır.

Turistik tesisler genelde ovaya dağılmış olmakla birlikte (150 apart, 10 pansiyon, 12 restoran, 30 börek evi gibi), sit alanı içinde az sayıda tesis bulunmaktadır (1 çömlekhane, 1 sanat evi, tatil konutları gibi), (Şekil 11). Bu bağlamda yerel halkın bugünkü geçim kaynakları içinde turizm önemli yer tutmaktadır. Ancak günümüzde Kayaköy'ün özgün otantik değerlerini bölge ölçeğinde koruyarak öne çıkaracak bü-tüncül bir turizm planlaması geliştirilememiştir.

Bulguların Değerlendirilmesi / Alan Çözümlemesi

Kayaköy, ağırladığı farklı medeniyetlerden taşıdığı izlerle geçmişten bir kesit ve tecrübeye dayalı yapılaşma kültürüne ait bilgiler sunmaktadır. Bu bağlamda "VerSus" ilke ve stratejileri kapsamında Kayaköy'ün yapım ve yaşam kodlarının saptanması ve bunların yeni sürdürülebilir/ekolojik binaların inşasında kullanımı önemlidir. Güncel bulguların ışığında yerelin sürdürülebilirliği sağlama koşulları Şekil 12'de; iyi, orta, zayıf ve geçersiz kodları ile derecelenmekte ve detaylı açılımlar Tablo 5'te tanımlanarak, Kayaköy'ün çözümülemesi yapılmaktadır.

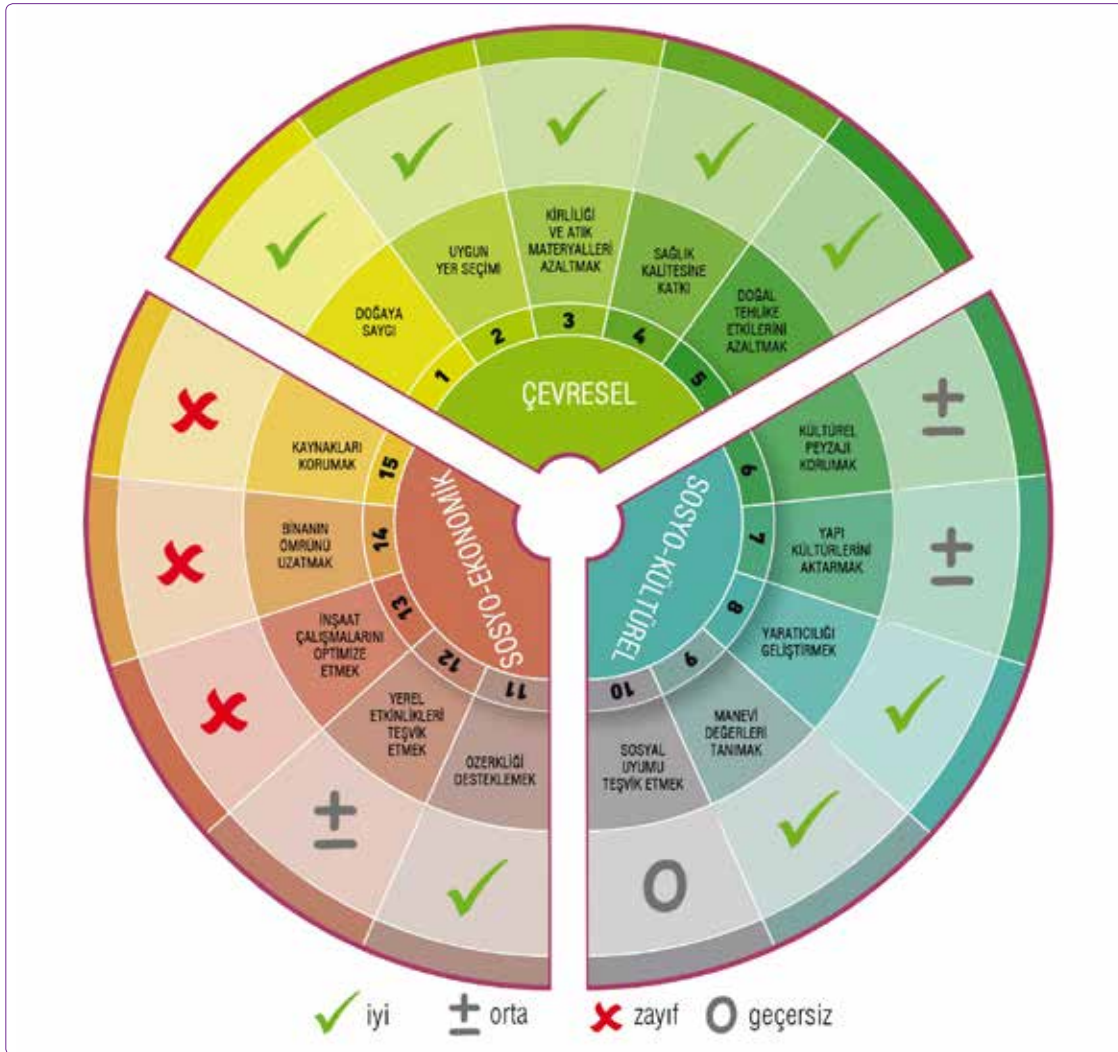
⁵⁹ Zerman, 1994, s. 44-45. ⁶⁰ Öner, 1994, s. 49-50. ⁶¹ Zerman, 1994, s. 46.

⁶² Zerman, 1994, s. 45-47.

⁶³ Zerman, 1994, s. 46.

Şekil 11. Kayaköy'de restoran, kafeterya veya sanat evi gibi turistik işletmeye dönüşen konutlar.⁶⁴

Şekil 12. Kayaköy'de yerelin sürdürülebilirlik çözümlenmesi.

⁶⁴ Kısa Ovalı, 2014.

Tablo 5. Kayaköy'ün yerel sürdürülebilirliği

İlkeler	Stratejiler çözümlemesi
1. Doğaya saygı	Topografyaya uyumlu kademeli yerleşim (Şekil 6), doğal peyzaj parçalarının (kaya, yükselti, ağaç gibi) yapı bileşeni olarak veya yerleşmeyi yönlendiren temel etmen olarak kullanılması, suyun sarnıçlarda biriktirilerek kullanılması böylelikle su kaynağının korunması (Resim 3), yamaca yerleşimle verimli toprakların/ovanın korunması gibi yaklaşımlar doğa ile uyumlu çözümler üretilmesini sağlamıştır.
2. Uygun yer seçimi	İklimle uygun mekân ve cephe organizasyonunun sağlanması, peyzajı maksimumda görececek yamaçlara kurulan yerleşim morfolojisi (konutların birbirinin manzarasını engellememesi) (Resim 1) ve ovanın tarım eylemleri için kullanılması ile birlikte yer seçimlerinin doğru yapılması verimliliği arttırmıştır.
3. Kirliliği atık malzemeyi azaltmak	Yapılaşmada kat döşemeleri, çatı konstrüksiyonu, pencere kepenkleri, beden duvarlarında doğal, geri dönüşebilir malzemelerin (taş, toprak, ahşap) kullanımıyla hem doğal kaynakların sürdürülebilirliği sağlanmış hem de atık malzemeler azaltılmıştır (Resim 4).
4. Sağlık kalitesine katkı	Toprak çatının doğal ısı yalıtımı sağlaması, taş duvarların optimum iç mekân ısı konforu oluşturması, doğal havalandırma gibi temel ölçütler sağlık kalitesini korumuştur. Yeni kullanımlarda da mevcut sağlıklı ortamın sürdürülmesi önemlidir.
5. Doğal tehlike etkilerini azaltmak	Yerleşimin eğimle uyumlu sokak dokusu ve zemin malzemesi tercihi, sel gibi doğal afetlerden doğrudan korunum sağlanmıştır (Resim 6). Ayrıca doğal afetin tuvalet rögarlarında biriken insan gübresini ovaya, tarım arazisine taşıyacak planlama kurgusunun varlığı tarıma yarar sağlamakta ve tasarımların esnekliğini göstermektedir.
6. Kültürel peyzajı korumak	Kayaköy'ün mevcut mimari ve yamaç yerleşim karakterinin korunması yanında turizm amaçlı plan önerilerinde ovada yapılaşma önerilmemesi kültürel peyzajın devamlılığı için önemlidir (Resim 2). Sit alanındaki binaların tümünün veya bir kısmının restore edilmesine ilişkin farklı görüşler mevcuttur. Sit alanının ve ovanın yeni planlama önerilerinde ekoturizm kapsamında yeni yapılaşmaya açılmaması gerekir.
7. Yapım kültürlerini aktarmak	Yaşam kültüründen gelen yapım kültürünün devamlılığı önemli olmakla birlikte, Kayaköy için fiziksel eskime sorununun aşılması önemlidir. Alan için turizm fonksiyonu bölge geneli düşünüldüğünde yerel halkın beklentileriyle uyumludur. Özellikle karar süreçlerinde halkın etkin olması önemlidir.
8. Yaratıcılığı geliştirmek	Yenilikçi çözümler ve yaratıcılığın geliştirilebilmesi adına çeşitli paydaşların katılımıyla (üniversiteler, TMMOB, yerel yönetim gibi) 1990'lı yıllardan beri düzenlenen workshop, festival, seminer gibi organizasyonların sürekliliğinin sağlanması önemlidir. (Mimarlık öğrencilerinin mevcut yapım kültürünü yeni yapılaşmalarda kullanımı artırılabilir).
9. Manevi değerleri tanımak	Kayaköy'de önceden gerçekleştirilen ipek dokumacılığı bugün alanda halı dokumacılığı olarak yaygınlaşmıştır. Kendine özgü motifleri bulunan kaya halıları önemli turistik değere de sahiptir. Ayrıca kaya inciri halen yörede çok bilinen ve turistlerce talep edilen bir meyvedir. Alan içinde zanaat kollarının yaşatılmasına yönelik atölyeler veya kurslar, yaz okulları düzenlenerek kültürel olguların yaşatılması sağlanmaktadır.
10. Sosyal uyumu teşvik etmek	Bugün bölgede yapı kültürünü oluşturan Rumlar yaşamamaktadır. Ancak her iki ülkede de kurulan dernekler aracılığı ile Kayaköy'ün Türk-Yunan Dostluk Köyü olması istenmekte, sosyal uyumu teşvik amacıyla toplantılar düzenlenmektedir.
11. Özerkliği desteklemek	Kayaköy'de bugün restoran veya kafeterya olarak işletilen birkaç yapı yerel işletmeciye aittir (Resim 5). Bunun yanında konut olarak kullanılan 2-3 tesis bulunmaktadır. Bu yaklaşımın sürdürülmesi ve desteklenmesi yerel halkın ekonomik faydasının artırılması için önemlidir.
12. Yerel etkinlikleri teşvik etmek	Halı dokumacılığının, yerel meyve üretiminin ve diğer etkinliklerin desteklenmesi gerekmektedir. Tarım arazisi ve bahçeler korunmalıdır. Bu anlamda yerel pazarlar önemlidir.
13. İnşaat çalışmalarının optimizasyonu	Son dönemlerde özellikle ovada yoğun tatil konutu edinme çabalarının yarattığı görsel ve çevresel kirlilik dikkat çekicidir. Betonlaşma önemli bir sorun olarak görülmektedir. Bölgede yaygın karakter taş işçiliği yığma yapıların özendirilmesi sağlanmalıdır.
14. Bina ömrünü uzatmak	Yeni yapılaşmaların sel etkisine açık olan ovada inşası sorunludur. Betonarme yapılar uzun vadeli kullanılabilirlikle birlikte mevcut örnekler çevreyle uyumsuz, düşük kaliteli ve biyoiklimsel tasarım unsurlarından yoksundur.
15. Kaynakları korumak	Doğal kaynakların (toprak, su, flora, fauna gibi) korunması adına ova yerleşime açılmamalıdır. Bu alanlarda konut edinim veya tatil konutu inşası sınırlanmalı, yeni yapılarda yenilenebilir enerjilerin akılcı kullanımları aranmalıdır.

Sonuç

Yüzyıllık deneyimlerle elde edilen ve geçerliliği yaşanarak test edilen yerel mirasın yapım ve yaşam kodları, sürdürülebilirliğin çevresel, sosyo-kültürel ve sosyo-ekonomik boyutları ile bir bütünün eş parçalarını oluşturmaktadır.

Yerel yapılaşmalara ait özgün değerlerin günümüz sürdürülebilir mimarlığına aktarılacak bilgilerini belirlemeye yönelik bu çalışmada Kayaköy özelinde yapılan çözümlenmeden şu sonuçlara ulaşılmıştır.

Kayaköy; topografyaya uygun kademeli yerleşim, bölgeye özgü yığma taş binalar, iklime uygun mekân ve cephe organizasyonu, doğal peyzajı koruyan ve peyzajla uyumlu yamaçlara yerleşim, kot farkının hissettirilmediği sokak oluşumları, atık yönetimi, su kaynağının korunması ve geri dönüşebilir malzeme seçimi ile çevresel sürdürülebilirliğe ilişkin tüm ilke ve stratejileri sağlamaktadır. Yerleşkenin yapılaşma kodları günümüz mimarisi için yol gösterir niteliktedir. Özellikle sarnıç kullanımı ve tuvalet atıklarının ova gübrelemesinde kullanımı yerelin en özgün değerleridir.

Bugün Rumların yaşamadığı yerleşimde; sosyo-kültürel sürdürülebilirlik açısından sosyal uyumun sağlanması ilkesi değerlendirme dışında kalmıştır (geçersiz). İnsansızlığa bağlı eskime sürecinin yavaşlatılabilmesi açısından Kayaköy'ün Türk-Yunan Dostluk Köyü olarak geliştirilmesi önemsenmektedir. Stratejiler içinde özellikle kültürel peyzajın korunması noktasında kısmi sorunlar yaşandığı görülmüştür. Planlama kararlarının ve turizm amaçlı kullanım önerilerinin değişkenliği ve ovada yeni bina inşasının artışı tarımsal faaliyetlerin azalmasına, dolayısıyla yerel dinamiklerin değişmesine neden olmaktadır. Sit alanı içindeki mevcut yapılaşmanın korunarak, geçmişten gelen yapım kültürünün devamlılığının yeni yapılaşmalara aktarılması gerekmektedir. Ova tarımı devam ettirilerek tatil konutu yapılaşmalarına izin verilmemelidir. Çünkü alanda sel tehlikesi söz konusudur. Sağlıklı yer seçimi ve yapılaşma kararları ile sosyo-kültürel sürdürülebilirlik ölçütlerinin eksik kalan yanlarının tamamlanacağı düşünülmektedir.

Sosyo-ekonomik sürdürülebilirlik stratejileri açısından özellikle kaynakların korunması, yeni yapılaşma faaliyetleri ve bu faaliyetlere bağlı ekonomik döngülerde sorunlar olduğu görülmektedir. Konut, tatil konutu veya işletme edinin talebinin arz üzerinde yoğun yapılaşma baskısı oluşturduğu gözlemlenmiştir. Bu noktada yerel yapı kültürüyle uyumlu yapılar (biyoiklimsel tasarım ürünü olan; taş yığma veya stil uyumu sağlanan modern yapılar) görsel ve çevresel kirliliğin engellenmesi ve özgünlüğün korunması için önemlidir. Bunlara ek olarak günümüzde restoran, kafeterya, sanat evi olarak hizmet veren birkaç tesisin yerel girişimci tarafından işletildiği belirlenmiştir. Bu kapsamda yerel halkın ekonomik açıdan daha fazla desteklenerek; yerel etkinlikler, yerel üretimler ve yerel zanaatlar çerçevesinde kalkınmasına yardımcı olunmalıdır.

Unutulmamalıdır ki kendi kültürlerinden izler bırakan toplumlar yerel mimari özelliklerin somut olarak algılanmasına yardımcı olmaktadır. Yoder'ın aktarımıyla E.Estyn Evans'ın belirttiği gibi "Bugünü izah etmede geçmişe olan ihtiyaç hiçbir şeyden daha az değildir".⁶⁵

Kaynaklar

- Başakman, M. (1993) "Bir Araştırma Projesi: Geleneksel-Bölgesel Mimarinin Yorumlanması", Yapı Dergisi, Sayı 135, s. 59-70.
- Bektaş, C. (2001) "Halk Yapı Sanatı", İstanbul, Literatür Yayınları.
- Carlos, G. et al., (2014) "Research method and operative approach", Ed.: Mariana Correia, Letizia Dipasquale, Saverio Mecca, Firenze (Editör) Versus: Heritage For Tomorrow, Firenze, Firenze University Press, p. 23-32.
- Correia, M. (2014) "Versus-Booklet, Lessons From Vernacular Heritage to Sustainable Architecture", Portugal, ESG / Escola Superior Gallaecia, Vilanova de Cerveira, ISBN: 978-2-906901-78-0, www.esg.pt/versus.
- Daily, G., Ehrlich, P. (1992) "Population, Sustainability, and Earth's Carrying Capacity, Bioscience", Academic Research Library, No 10 p. 761-771.
- Daily, G., Ehrlich, P. (1996) "Socioeconomic Equity, Sustainability, and Earth's Carrying Capacity", Ecological Applications, No 4, p. 991-1001.
- Dipasquale, L., Kısa Ovalı, P., Mecca, S., Özel, B. (2014) "Resilience of Vernacular Architecture", Ed.: Mariana Correia, Letizia Dipasquale, Saverio Mecca, Firenze (Editör) Versus: Heritage For Tomorrow, Firenze, Firenze University Press, p. 64-73.
- Glassie, H. (1990) "Architects, Vernacular Traditions, And Society", Traditional Dwellings and Settlements Review (TDSR), No 2, p. 9-21.
- Goodland, R., Daly, H. (1996) "Environmental Sustainability: Universal and Non-Negotiable", Ecological Applications, by Ecological Society of America, No 4, p. 1002-1017.
- Hasol, D. (1995) "Ansiklopedik Mimarlık Sözlüğü", İstanbul, Yem Yayınları.
- Kısa Ovalı, P. (2009) "Türkiye İklim Bölgeleri Bağlamında Ekolojik Tasarım Ölçütleri Sistematığının Oluşturulması-Kayaköy Yerleşmesinde Örneklenmesi", Basılmamış Doktora Tezi, Trakya Üniversitesi, Mimarlık Fakültesi.
- Kısa Ovalı, P. (2014) "Kişisel Fotoğraf Arşivi".
- Kuban, D. (1995) "The Turkish Hayat House", İstanbul, Eren Yayıncılık.
- Kuyumcu, Y. (1994) "Kayaköy Mimarisi", TMMOB İstanbul Büyükşehir Şubesi Galata Bülteni, No 94/1, İstanbul, s. 35-47.
- McDonough, W. (1992) "The Hannover Principles Design for Sustainability", Germany, William McDonough & Partners Press.
- Oliver, P. (1978) "Why Study Vernacular Architecture?", "Built to Meet Needs Cultural Issues in Vernacular Architecture", Elsevier Ltd., UK, p. 3-16.
- Oliver, P. (2002) "Gereksinim ve Süreklilik", Çeviri: T. Selin Tağmat, Mimarlık Dergisi, No 304, s. 33-34.
- Öcal, O., Metin, E., Mormenekşe, F. (2007) "Türkiye'de 2003 Yılında Yaşayan Geleneksel Mimari", Ankara, Gazi Üniversitesi Türk Halkbilimi Araştırma ve Uygulama Merkezi (THBMER) Yayınları.

⁶⁵ Yoder, 2004, s. 99.

- Öner, E. (1994) "Niko Amca'nın Cevapları", Söyleşi: Aleko, Kaset çözümü Elif Öner, TMMOB İstanbul Büyükşehir Şubesi Galata Bülteni, Sayı 94/1, s. 48-50.
- Rapoport, A. (2002) "Geleneksel Çevreler, Kültür ve Koruma", Çeviri: Selcen Tuncer, Mimarlık Dergisi, Sayı 304, s. 27-32.
- Ruda, G. (1998) "Rural Building and Environment", Landscape and Urban Planning, No 41, p. 93-97.
- Rudofsky, B. (1965) "Architecture Without Architects: A Short Introduction to Non-Pedigreed Architecture", Newyork, Doubleday&Company, Inc.
- Saraç, H. (2001) "Conservation and Restoration Problems of Kaya Köyü (Levissi) Houses", Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Orta Doğu Teknik Üniversitesi, Mimarlık Fakültesi.
- Sev, A. (2009) "Sürdürülebilir Mimarlık", İstanbul, YEM Yayınları.
- Sönmez, R. (2000) "Fethiye-Kayaçukuru Nazım ve Uygulama İmar Planı Planlama Raporu", Ankara, TC Çevre Bakanlığı Özel Çevre Koruma Kurumu Başkanlığı, s. 6-11.
- Tekeli, İ. (2001) "Sürdürülebilirlik Kavramı Üzerinde İrdelemeler", Cevat Geray'a Armağan, Ankara, Mülkiyeliler Birliği Yayınları, s. 729-746.
- TMMOB, (2000a) "Kayaköy Dünya Barış ve Dostluk Köyü Konut Rölöve Raporu"
- TMMOB, (2000b) "Kayaköyü Dünya Barış ve Dostluk Köyü Projesi: Tanıtım Raporu"
- Vellinga, M., Oliver, P., Bridge, A. (2007) "Atlas of Vernacular Architecture of the World", New York, Scotprint.
- Yoder, D. (2004) "Halk Yaşamı ", Çeviri: Ayça Yavuz, Milli Folklor, Sayı 63, s. 98-104.
- Zerman, İ. (1994) "Kayaköy Haberleri", TMMOB İstanbul Büyükşehir Şubesi Galata Bülteni, Sayı 94/1, s. 42-47.

İnternet Kaynakları

- ICOMOS, (1999) "Geleneksel Mimari Miras Tüzüğü", http://www.icomos.org.tr/Dosyalar/ICOMOSTR_0901543001353670596.pdf [Erişim tarihi 04 Aralık 2015]
- ICOMOS, (2013) "ICOMOS Türkiye Mimari Mirası Koruma Bil-dirgesi 2013", http://www.icomos.org.tr/Dosyalar/ICOMOSTR_0623153001387886624.pdf [Erişim tarihi 11 Aralık 2015]
- ÇEKÜL Vakfı, (2012) "Anadolu'da Kırsal Mimarlık" <http://library.atilim.edu.tr/shares/library/files/e-kitap/AnadoludaKirsalMimarlik-Ekitap.pdf> [Erişim tarihi 14 Ocak 2016]